

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

**ALESSANDRO MANZONI A *JEGYESEK* C.
REGÉNYÉNEK ANGOL ÉS MAGYAR
FORDÍTÁSI SZEMPONTÚ VIZSGÁLATA**

A frazémák fordításában megfigyelhető általános fordítói tendenciák
vizsgálata

2024. június

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	1
2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	7
2.1 A frazeologizmusok és azok fordítása.....	7
2.2 A fordítástudomány fejlődésének tükrében.....	10
3. A KUTATÁS ISMERTETÉSE.....	15
3.1 A felhasznált szövegek bemutatása	15
3.2 A kutatás folyamata.....	16
4. EREDMÉNYEK	19
4.1 A behelyettesítés.....	19
4.2 A részleges megfeleltetés	22
4.3 A teljes átalakítás.....	24
4.4 A generalizáció.....	26
4.5 A kompenzálás	28
4.6 A kihagyás.....	30
5. ÖSSZEFOGLALÁS.....	33
Irodalomjegyzék.....	37
Források.....	39

1. BEVEZETÉS

A gyakorlott nyelvhasználónak egy adott szakszöveg vagy szépirodalmi szöveg megértése többnyire nem okoz nehézséget, azonban a különböző országok eltérő nyelve, kultúrája, történelme és látásmódja miatt ugyanazon szöveg fordításakor már számos problémába ütközhet. A fordítási folyamat során felmerülhetnek nyelvhelyességi kérdések (például szórend vagy egy adott szerkezet bővítésének lehetőségei), nyelvtani kérdések (például eltérés a kis- és nagybetűk vagy az írásjelek használatában), valamint fordítástechnikai kérdések (például a mértékegységek átszámítása, az üres igék fordítása) (Klaudy 2003). A felmerülő kérdések egy részére egyértelmű szabályokat dolgoztak ki, ezzel is könnyítve a fordítási folyamatot. Bizonyos fordítóirodák például saját stílus útmutatókat készítenek és a gyakran fordított dokumentumok esetére akár még sablont is kidolgoznak. A mértékegységek átváltásában pedig nemzetközi megállapodásokra is támaszkodhat a fordító. Bizonyos esetekben viszont leginkább a fordító kreativitásától függ, hogy egy-egy fordítási probléma megoldásához pontosan milyen műveletet választ (fakultatív átváltási műveletek). Épp ezért ugyanarra a fordítási problémára gyakran számos jól alkalmazható kreatív megoldás található attól függően, hogy a fordítónak pontosan mi a célja a fordítás elkészítésekor, a fordítót megbízó kiadó milyen elvárásokat támaszt a fordítás végeredményét illetően, valamint természetesen a felmerülő fordítási probléma jellege is befolyásolja a potenciális megoldások számát. A dolgozat a további fejezetek során ezeket a különféle kreatív fordítói megoldásokat vizsgálja Alessandro Manzoni *A jegyesek* című regényének angol és magyar nyelvű fordításaiban.

Manzonit az olasz irodalmi romantika és számos haladó szellemiségű politikai mozgalom vezéralakjaként tartják számon. Több különféle műfaj kiemelkedő képviselője volt, *A jegyesek* című regényéről pedig elmondható, hogy a legjelentősebb műve. A mű maga egy történelmi regény, amely Lombardiában, 1628–30 között játszódik és hitelesen ábrázolja a kor archetipikus személyeit (nagyurak, törekvő polgárok, szerzetesek, bűnözők), főbb történelmi eseményeit (pestis járvány, háborúk, éhínség), valamint az aktuális társadalmi problémákat (korrupció, az ország egységesítésével kapcsolatos nehézségek), vagyis pontosabban azt mutatja be, ahogyan ezeket a kor egyik fő liberális gondolkodója láthatta. A mű cselekménye egy szerelmi történeten alapul, amely során a két főszereplő, Lucia és Renzo kibontakozó szerelmét követhetjük nyomon. A szerelmesek házasodni készülnek, azonban egy nagyúr meg szeretné akadályozni, hogy a házasságot megkössék. Ez a regény kiindulási pontja, innentől pedig nyomon követhetjük a szerelmeseket útjuk során, melynek végén a sok bujdosás,

menekülés és nehézség után végül férj és feleség lesznek. A regény kiadása sokak szerint Dante kora óta az egyik legjelentősebb momentuma az olasz irodalomtörténetnek. A mű tehát régóta kiemelkedő fontosságú az olasz nép szemében és az olasz irodalom tankönyvek szerves része maradt egészen napjainkig. Mára pedig már elmondható, hogy az irodalomkedvelők körében nemzetközi szinten is elismert műalkotásról és szerzőről beszélhetünk Manzoni személyében, még akkor is, ha az irodalomban kevésbé elmélyült hétköznapi ember Magyarországon például nem is feltétlenül tudná mindezt az ő nevéhez kötni.

Mint minden irodalmi mű esetében, „az olasz regény” fordításakor is rengeteg kreatív döntést kell meghoznia a fordítónak, legyen szó bármilyen célnyelvről. A *jegyesek* fordításakor például többek között a következő kreatív megoldást igénylő fordítástechnikai problémákba ütközhet a fordító: a kultúraspecifikus kifejezések, a nyelvspecifikus kifejezések és az állandósult szókapcsolatok fordítása vagy megfeleltetése.

A kultúraspecifikus kifejezések, azaz reáliák csak egy bizonyos kultúra viszonylatában értelmezhetőek, így lehetővé teszik a különböző kultúrák eltéréseinek és hasonlóságainak megfigyelését. A jelenséget jól bemutató példa lehet a regény eredeti olasz szövegében gyakran megjelenő *bravo* kifejezés. Ez a szó az eredeti használatát tekintve azt jelenti, hogy egy adott személy bátor, vakmerő, esetlegesen ügyes valamiben. A *bravo* szó azonban bizonyos korok történelmi kontextusában egy másik jelentésréteget is hordoz. A szerző épp ezért *A jegyesek* cselekménye során sem az adott szereplő bátorságára hívja fel a figyelmet a *bravo* szó használatával. Ebben az esetben ugyanis a kifejezés az olasz „főurak mindenre kész fegyveres bérenceire” utal, ahogyan azt a Magyar etimológiai szótár is definiálja. Ez a szó azonban csak az olasz nyelvben bevett kifejezés, a magyar vagy az angol nyelv viszonylatában alapjában véve kevésbé könnyen értelmezhető. Ebből is látható, hogy a kulturális kötöttség maga mindig csak egy másik kultúra viszonylatában értelmezhető (Heltai 2013). Szűkebb értelemben például ételek, italok, öltözékek neveit, tágabb értelemben pedig akár történelmi eseményeket és a lefordíthatatlan állandósult szókapcsolatokat is soroltak már a reáliák kategóriájába (vö. Klaudy 1997 és Forgács 2004). A kutatás során a dolgozat ezutóbbiakra külön kategóriaként tekint, tehát a szűkebb meghatározást alkalmazza. A kultúraspecifikus kifejezések természetesen idővel változhatnak, így előfordul, hogy azokat már/még csak egy adott korosztály ismeri (Heltai 2013). Továbbá bizonyos kifejezések akár transzkulturálissá is válhatnak, különösen manapság, a globalizáció hatására, ezen folyamat miatt pedig olykor nem egyszerű meghatározni, hogy az immár több kultúrában használt kifejezés mennyit őrzött meg eredeti kultúraspecifikusságából vagy milyen mértékben honosította meg azt egy adott kultúra.

Továbbá érdemes megemlíteni, hogy a kultúraspecifikusság kontextusfüggő is, így bizonyos kifejezések csak adott kontextusokban és bizonyos jelentéseikben bizonyulnak kultúraspecifikusnak (Heltai 2013).

Egyes nyelvek esetén kérdés merülhet fel olyan nyelvspecifikus jelenségek, mint az alá- és fölérendeltségi viszonyok megjelenítése kapcsán. Vegyük például itt az olasz *Lei* magázási formát, amely más újlatin nyelvekben és a magyar nyelvben magától értetődően nem okoz problémát, az angol nyelvben viszont nem használnak ilyen funkciójú magázási formát, így a fordítónak más eszközökkel kell érzékeltetnie a szó által kifejezett alá- és fölérendeltségi viszonyt. A nyelvspecifikus kifejezések mindig csak egy adott nyelvre jellemzőek. Minden nyelv máshogy tagolja a valóságot, így gyakorlatilag bármilyen szó és nyelvtani szerkezet lehet nyelvspecifikus, mivel ezeket ritkán lehet csupán a nép eltérő kultúrájával megmagyarázni. Épp ezért kultúrák közötti különbségek és hasonlóságok vizsgálatára kevésbé használhatóak. Például nehéz lenne kulturális indoklást találni amögött, hogy a magyar nyelvben pénzt *keres* valaki, míg az angolban például pénzt *csinál* (*make*), a német pedig *megszolgálja* (*verdienen*) a pénzt. Annak tekintetében különösen nehéz ezekből a példákban bármilyen konkrét konklúziót levonni, hogy például az angol nyelvben is létezik erre több kifejezés, például az *earn* igét használva. A nyelvspecifikus kifejezések kapcsán elmondható továbbá, hogy ezek időben is gyorsan változhatnak. A magyar nyelvben például a tegezés és magázás szabályai, valamint a megszólítások használata is jelentős változásokon esett át az utóbbi évek, évtizedek során (Heltai 2013).

Az állandósult szókapcsolatok, azaz frazeologizmusok/ frazémák megfeleltetése is nehézségekkel járhat *A jegyesek* fordítása során. Az *il lupo cambia il pelo ma non il vizio* mondás például a rossz szokások leküzdésével járó nehézségekre utal, a frazéma maga pedig szó szerint a következőképpen fordítható: *a farkas megszabadulhat a bundájától, a rossz szokásaitól viszont nem*. Ilyen formában azonban ez a frazéma nem szerepel a magyar nyelvben. Az állandósult szókapcsolatok hordoznak ugyan kultúraspecifikus vonásokat, azonban kultúrák közötti különbségek felfedezésére többnyire nem alkalmasak, mivel a jelentésükhöz hasonlóan könnyedén találhatunk más nyelveken is (Révay magyar fordításában például az említett frazéma ekvivalense: *kutyából nem lesz szalonna*). Sok esetben a frazeologizmusok egyáltalán nem tartalmaznak kultúraspecifikus elemet. A kultúraspecifikus jellegük ilyen esetekben leginkább arra vonatkozik, hogy például jellemzően milyen fogalmak kifejezéséhez használják őket egy adott nyelvben. Heltai azonban megnevez néhány kultúraspecifikus frazeologizmust is, melyek nem reáliák ugyan, viszont egyértelműbb a kulturálisan kötött jellegük, például a

Nem erőszak a disznótor mondás esetében (Heltai 2013). Az állandósult szókapcsolatok csoportosítása meglehetősen nehéz feladat, ugyanis több ide sorolható jelenség között nem feltétlenül egyértelmű a határvonal, így a szakirodalom sem ért egyet minden esetben az elnevezéseket és a tipológiát illetően. Frazémák közé sorolhatunk többek között szólásokat, szóláshasonlatokat, helyzetmondásokat, szállóigéket, közmondásokat, kollokációkat (Kovács 2012).

Az imént felsorolt három problémakör (kultúraspecifikus kifejezések, nyelvspecifikus kifejezések, állandósult szókapcsolatok) kapcsán érdemes megemlíteni továbbá, hogy ahogyan azt Vermes (2024) is megjegyezte Nida (1964) és Catford (1965) alapján, a problémát ezen jelenségek fordításakor nem a forrásnyelv és célnyelv rendszere közötti különbség vagy a forrásnyelvi és célnyelvi kultúra közötti különbség maga okozza, hanem a tény, hogy ezek a nyelvenként és kultúránként eltérő jelenségek a szöveg szempontjából gyakran nélkülözhetetlenek. Ehhez a nehézséghez kapcsolódóan beszélhetünk a nyelvi és kulturális fordíthatatlanság jelenségéről, mely nem a szó szoros értelmében vett fordíthatatlanságot jelent, hanem leginkább egy megoldásra váró fordítási problémát, melynek figyelmen kívül hagyása akadályozhatja a kommunikációs hatást, amelyet a célnyelvi olvasóra kíván gyakorolni a fordító.

A *Jegyesek* című regény vizsgálata során a frazémák sokkal nagyobb számban voltak jelen, mint az első két problémakör, valamint ez a témakör tűnt a legérdekesebbnek a három példa közül, így a dolgozat célja pontosabban a műben található frazeologizmusok fordításának vizsgálata, a fordítói megoldások rendszerezése és ezek alapján az általános fordítói tendenciák megfigyelése lett. Fő kérdése pedig, hogy ezen tendenciák eltérnek-e a két célnyelv esetében, illetve, ha igen, akkor pontosan hogyan térnek el egymástól. Ezekkel kapcsolatban a kutatás kezdete előtt megfogalmaztam négy különféle fordítási tendenciára vonatkozó hipotézist, amelyekre specifikusan ki szerettem volna térni, ezeket a feltevéseket azonban részletekbe menően a dolgozat csak azután ismerteti, hogy azok szakirodalmi alapjait már lefektette a dolgozat második fejezetében.

Manzoni maga is érdeklődött a nyelvészet és a különféle nyelvi kifejezőeszközök iránt, mely kiadott művei esetében legeggyértelműbben a *Scritti linguistici editi* (Szerkesztett nyelvészeti írások) címen kiadott munkájában figyelhető meg, a kiadatlan műveiben pedig még egyértelműbben megjelennek ezek a témák Írásaiban kiemelt szerepet kapott a „questione della lingua” („nyelvi kérdés”), azaz egy egységes olasz nyelv létrehozásának fontossága is.

Ekkoriban ugyanis még nem létezett egy egységes olasz nyelv, egy egységes Olaszország pedig még annyira sem. Az úgynevezett Risorgimento, azaz Itália egyesítése sok sikertelen próbálkozás után csak az 1860-as évekkel kezdődően indulhatott meg és meglehetősen nehézkes folyamatnak bizonyult. A köznyelv és az irodalmi nyelvezet egyesítése pedig hasonlóképpen roppant időigényes folyamatnak bizonyult. Olaszország északi és déli területei között, vagy akár csak az ország bizonyos régiói között is jelentős különbségek figyelhetők meg a mai napig mind a kultúra, mind a nyelv tekintetében. Egy teljesen egységes ország létrehozása azonban alapvetően lehetetlen feladat lenne bármilyen államfő számára, hacsak nem egy Vatikán-méretű államról van szó. Mindenesetre Manzoni, *A jegyesek* című művének átdolgozásával és kiadásával – éppúgy, mint a kor haladó szellemiségű rétegének adott útmutatásával –, egyértelműen hozzájárult egy jelentősen egységesebb olasz nyelv és egy egységesebb Itália kialakításához, így országtörténeti és nyelvtörténeti szempontból egyaránt kiemelkedő fontosságú ez az alkotása.

Négy kézirat változat is fennmaradt a műből, ugyanis Manzoni számos változtatást eszközölt annak nyelvezetén míg teljesen elégedett nem lett a kapott szöveggel. Az utolsó néhány kéziratban már lényegében csak a különböző dialektusok megjelenésének arányán változtatott. A változtatásokkal az élő, ténylegesen használatban lévő olasz nyelvet igyekezett minél hitelesebben visszaadni és ezáltal bevezetni azt az irodalmi nyelvbe is. A mű harmadik kézírata 1834-ben került kiadásra. Ez a változat már lényegében teljes a történet és a szereplők tekintetében egyaránt. A mű negyedik és egyben utolsó kézírata ehhez képest csak kisebb dialektusbeli változtatásokat tartalmaz és már leginkább a firenzei nyelvváltozatot tükrözi (Russo 2023). A dialektus egységessége könnyíthet a fordítási folyamaton, hiszen kevesebb földrajzi terület sajátos beszédstílusának ismerete szükséges a forrásnyelvi szöveg értelmezéséhez és átadásához. A műben azonban több Manzoni által kitalált frazémával is találkozhatunk, amelyek többnyire már a regény első kéziratában is megtalálhatóak voltak. Ezen frazémák pedig közel 200 éve még jelen lehettek ugyan az akkori olasz nyelvben, a mai köznyelvben viszont nem feltétlen használatosak, így szótárakban nem minden esetben találkozhatunk velük, a hétköznapiokban pedig még annyira sem. Amellett, hogy Manzoni gyakran alkalmaz frazémákat a mű során, a szereplőkön keresztül olykor minősíti is a jelenséget. Például „i proverbi, singor conte, sono la sapienza del genere umano”, azaz „gróf úr, a közmondás minden emberi bölcsesség foganatja” (Manzoni 81, Révay 87). Annak tudatában, hogy a szerző maga is gyakori figyelmet fordított az állandósult szókapcsolatokra,

olyannyira, hogy még ki is talált új szókapcsolatokat, úgy gondolom, érdemes továbbra is kutatni a jelenséget Manzoni műveiben.

Ezen információk tükrében a további négy fejezet során a dolgozat bemutatja a frazeologizmusok témájában írt és a jelen kutatás alapjául szolgáló szakirodalmat, majd ismerteti a kutatást magát és annak eredményeit. Végül pedig az utolsó, ötödik fejezetben összegzi a tapasztalatokat, valamint a kutatás esetleges jövőjére vonatkozó következtetéseket.

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

2.1 A frazeologizmusok és azok fordítása

A frazeologizmusok eredete roppant szerteágazó: származhatnak például a mindennapos tevékenységeinkből, vallásokból, népszokásokból, babonákból, valamint, mint Manzoni esetében is, olykor az írók kreativitásából. A formájukat tekintve lehetnek teljes mondatok, melyeket nehezebb szövegbe illeszteni, vagy lehetnek néhány szavas kifejezések, melyek könnyebben beépíthetők egy adott szövegbe. Az állandósult szókapcsolatok többnyire olyan szavakból állnak, melyek a szókapcsolatokon kívül is értelmezhetőek. Az efféle szókapcsolatok olykor szó szerinti jelentésükben is használhatóak (pl. *olajat önt a tűzre*), azonban többletjelentést is hordozhatnak. Léteznek azonban olyan állandósult szókapcsolatok is, melyekben *unikális komponens* található, azaz olyan kifejezés, amely önmagában nem értelmezhető, mivel a szókapcsolaton kívül az adott szó nem jelenik meg a nyelvünkben (pl. *dugába dől*) (Forgács 2007).

Bár nagyon gyakran alkalmazunk ilyen „készen vett” paneleket a nyelvhasználat során, a jelenséggel csak a 20. században kezdtek igazán foglalkozni elméleti szinten is. A frazeológia elnevezést először a francia Charles Bally használta 1909-ben megjelent munkájában, a frazeológia mint nyelvészeti részdiszciplína azonban csak a harmincas évekkel kezdődően alakult ki, leginkább a Szovjetunió területén, majd később Németországban. Mára már jelentősen több országban kutatják a frazeologizmusokat és azok fordítási lehetőségeit, így Magyarországon is született már számos jelentős, nagyrészt elméleti munka a témában (Forgács 2007). A frazeologizmusok fordításáról viszonylag sokan írtak már magyar nyelvterületen mind szakszövegek, mind irodalmi szövegek kapcsán, a magyar–olasz–angol nyelvek viszonylatában azonban úgy tűnik, kevésbé színes ez a skála. A kutatásom épp ezért az olasz nyelvű irodalomról szóló munkák számának bővítéséhez kíván hozzájárulni.

Egy adott frazeologizmus „fordítására” többféle megoldás is elképzelhető, ezek többsége azonban inkább megfeleltetés, mintsem fordítás (Klaudy 1988), ugyanis, ha a frazémát alkotó szavakat azok szó szerinti jelentése szerint fordítjuk le, a kapott eredmény gyakran koránt sem idiomatikus a célnyelven, így a többletjelentés és ezzel együtt a frazéma használata mögötti írói szándék elvész. A megfeleltetés során nincs könnyű dolga a fordítónak, számos tényező befolyásolhatja a döntéshozatalt. A szólások, közmondások fordításakor pedig, mivel ezek „egymondatos szövegek”, a kontextus sem segíti a fordítót a folyamat során (Kocsány 1986 in Klaudy 1988: 307), míg kisebb egységek esetén minimálisan ugyan, de

olykor következtethetünk arra, hogy az író épp milyen jelentést próbál átadni az adott szókapcsolat használatával.

A frazeologizmusok megfeleltetésére a fordítási folyamat során az alábbi eljárásokat különíthetjük el:

Az első eset a legideálisabb, amikor is az adott kép a forrásnyelvben és a célnyelvben egyaránt megtalálható ugyanazzal a kifejezéssel (*behelyettesítés*) (Klaudy – Kovács 2016). Hessky (1987) a különböző frazémák közötti teljes ekvivalencia lehetséges okaiként a következő eseteket sorakoztatta fel: két nyelv együttélése vagy érintkezése a történelem során; hasonló kultúra, erkölcsi és etikai világrend miatt kialakult megegyező kognitív mintázatok; azonos vagy hasonló szokások és hagyományok; közvetlen átvétel más nyelvből tükörfordítás révén; továbbá egy harmadik nyelvből, közös kulturális örökség miatt beépült kifejezések (pl. Biblia, antik irodalom és filozófia). Forgács (2007) figyelmezteti a frazeologizmusok fordítására vállalkozókat, hogy ha a fordító megfeleltetne egymásnak egy látszólag mindkét nyelven megegyező frazémát, előfordulhat, hogy a két nyelven ugyanaz a kép másabb jelentést hordoz (*frazeológiai homonímia*), vagy Földes (1990) szerint akár az eredeti jelentés teljes ellentétét (*enantioszémia*) is kifejezheti. Az olasz és a magyar kulturális örökség nagymértékű egyezése alapján a fordító valószínűleg számos esetben ezt a műveletet hajtja majd végre a vizsgált példák esetében.

A második esetben a frazéma létezik a célnyelven is, azonban a szó szerinti jelentésük valamelyest eltér (*részleges megfeleltetés*) (Klaudy – Kovács 2016). A következőkben olyan példákat soroltam ehhez a művelethez, melyek központi eleme megegyezik, azonban a két nyelv másabb szempontból közelíti meg azokat. Az elemzés során derült ki mennyire gyakran fordul elő ez a művelet a fordításokban, így szükségesnek tartottam ezzel a művelettel utólag kiegészíteni a tipológiát, amelyet eredetileg szerettem volna használni a kutatásom során. Fontosnak tartottam ezeket a megoldásokat a maguk saját kategóriájába sorolni, ugyanis könnyebb következtetést levonni az adott nyelvek hasonlóságairól, ha ezeket a köztes eseteket összevetjük a behelyettesítési műveletek mennyiségével.

A frazeologizmusok fordításának harmadik esetében a kép maga nem egyezik meg a forrásnyelvi frazéma képével, viszont más képpel létezik olyan frazéma a célnyelven, amely funkcióját tekintve ekvivalense lehet a forrásnyelvi kifejezésnek, így a fordító ezt a kifejezést felelteti meg a forrásnyelvi frazémának (*teljes átalakítás*). Klaudy és Kovács kiemeli, hogy ha eredeti formájában valóban nincs jelen az adott frazéma a célnyelvben, a fordítónak meg kell

válogatnia, milyen képpel fejezi ki annak jelentését, mivel például az *Él, mint Marci Hevesen* és a *Több is veszett Mohácsnál* előfordulhat, hogy ugyanazt a jelentést hordozza, mint a forrásnyelvi frazéma, azonban a mű cselekményétől eltérő világhoz tartozik, így azt nem tanácsos beilleszteni a szövegbe (Klaudy – Kovács 2016).

A negyedik esetben a célnyelvben nem található ekvivalens a forrásnyelvi frazémára sem ugyanazzal a képpel, sem más képpel, így általános fordítást alkalmaz a fordító, hogy átadhassa a forrásnyelvi frazéma által kifejezett többletjelentést (*generalizáció*) (Klaudy – Kovács 2016). Azonban ahogy azt Forgács is megjegyzi, sok esetben az adott témakörben kevésbé jártas nyelvhasználó elsőre úgy gondolhatja, hogy egy adott szókapcsolatnak ilyen formájában nincs megfelelője a célnyelven, ez viszont gyakran nem így van, tehát érdemes jobban elmélyedni az adott terület szakzsargonjában, szlengjében mielőtt a fordító döntést hoz a frazéma fordítását illetően (2007). Azonban még ha nem is találja a fordító a célnyelvi ekvivalensét egy adott forrásnyelvi frazémának, a generalizáció még mindig az egyik legkevésbé veszteséges megoldás erre a problémára, így bár kevésbé idiomatikus az eredmény, a jelentés legalább nem vesz el.

Az ötödik esetben a forrásnyelvi szövegben nincs ugyan frazéma, a fordító viszont azzal fejezi ki az adott gondolatot (*kompenzálás*). A jelenség szükségszerű, az információvesztés ugyanis a fordítási folyamat során elkerülhetetlen. Egy regény fordításakor például a fordító kihagyhatja a forrásnyelvi szöveg azon elemeit, melyek a célnyelvi közönség számára ismeretlenek, így azonban elveszíthetjük a többletjelentést melyet ezen elemek hordoznak. Ezáltal elveszhetnek az eredeti eszközök, melyek segítségével ismertethetjük többek között a szereplők közötti erőviszonyokat, a társadalmi helyzetüket, vagy a beszédstílusukban megjelenő hátsó szándékaikat. Ezeket természetesen a fordító próbálja a célnyelv lehetőségeihez mérten minél jobban visszaadni más eszközökkel (Klaudy 1999). Ennek a kompenzációnak két fajtája van: *lokális kompenzáció*, amikor a fordító az elkerülhetetlen információvesztés helyén próbálja kreatív eszközökkel kompenzálni, valamint a *globális kompenzáció*, amelynek célja a mű egészében kompenzálni a veszteséget. A lokális kompenzáció tipikus esete mikor egy szereplő egyéni beszéd sajátosságait a célnyelven rendelkezésre álló szleng szavak, tájszavak, vagy az elfogadottól eltérő helyesírás jeleníti meg a fordításban. A globális kompenzáció esetén pedig a kompromisszumos megoldásokat azzal kompenzálja a fordító, hogy ahol a célnyelv lehetővé teszi, frappánsabb megoldásokat alkalmaz annál, amelyet a forrásnyelvi szöveg megkövetel (Klaudy 1999). Ezutóbbi következményeképp

fordulhat elő, hogy a célnyelvi szövegben esetenként akár több frazéma is szerepelhet, mint az eredeti, forrásnyelvi szövegben (Klaudy – Kovács 2016).

Az utolsó fordítói művelet a legkevésbé ideális megoldása a frazémák megfeleltetésének, itt ugyanis tulajdonképpen nem is megfeleltetés vagy betoldás zajlik, hanem *kihagyás*. Ebben az esetben a fordító nem élt egyik korábban bemutatott művelettel sem, tehát még egy általánosító fordítást sem hagyott a forrásnyelvi frazéma helyén, hogy ezzel átadhassa az adott gondolatot. A jelentés ebben az esetben teljesen elvész (Klaudy – Kovács 2016). A fordító döntése mögött természetesen állhat valamiféle nyomós ok az információ kihagyására (pl. cenzúra), azonban mivel veszteséges művelet, semmiképp sem ideális, ha egy teljes szöveg megalkotása a fordító célja.

A következőkben a frazeologizmusok rendszerezésekor valamennyi vizsgált fordítói megoldást az itt említett kategóriák egyikébe sorolok be. Ezenfelül a továbbiakban bemutatott példáimban megtalálható lesz a forrásnyelvi kifejezés mellett annak szó szerinti fordítása is, mivel ezáltal jobban megismerhetjük egy másik nép tőlünk eltérő gondolkodását. Bár a szó szerinti fordítás ritkán fordul elő a frazémák esetében, amennyiben mégis szükség van rá, a fordítónak a két nyelv különbségeiből adódóan számos kötelező átváltási műveletet kell végrehajtania (pl. birtokos személyrag betoldása, szórend megváltoztatása). Továbbá fakultatív műveleteket is végezhet (pl. hasonlatok kiegészítése, határozatlan névmás helyett ragozott személyes névmás használata), melyeket számos tényező befolyásol, köztük a szöveg jellege, célja és a célközönség (Klaudy 1988).

2.2 A fordítástudomány fejlődésének tükrében

A vizsgált fordítások kiválasztásában egyrészt befolyásolt azok elérhetősége, különösen az angol fordításoké, valamint a Pallotta (1973) által megfogalmazott tendencia, miszerint a korábbi, főképp angliai, de több amerikai fordítás esetében is sokkal több kihagyás és átalakítás figyelhető meg, mint az újabb fordításokban, ugyanis a korai fordítók nehezebben vették az akadályokat a regény fordításakor. Több, Pallotta által említett szakértő szerint ez is hozzájárulhatott a regény külföldi sikerének elmaradásához, hiába gondolták, hogy a mű vallásos témája népszerű lehetett volna az akkori angolnyelvű világban (bár bizonyos könyvbéli események elítélendőnek számítottak az akkori egyházi tanítások alapján és ezt esetenként fel is tüntették a fordítást megelőző kommentárban). Összességében, Pallotta szerint elmondható, hogy számos korai fordításban elveszett a regény „íze”, nyelvezetében olasz maradt angol

köztömben, továbbá gyakran rövidült a regény szövege a fordítási folyamat során, amelyet számos esetben kompenzációval igyekezett áthidalni a fordító.

A Pallotta által bemutatott jelenséghez valószínűleg jelentősen hozzájárulhatott, hogy az 1800-as években korántsem úgy gondolkodtak a fordításról, mint manapság, vagy akár csak 50 évvel ezelőtt. Fordításelméletéről vagy fordítástudományról ugyanis csak a 20. század második felétől beszélhetünk, nagyjából ekkortájt vált különálló szakmává a fordítás. Ezt megelőzően egy felsőbb társadalmi réteg kedvtelésből, irodalmi, politikai vagy tudományos érdekből fordított, tehát nem a megélhetésük múlt rajta (Klaudy 1999). A fordítási folyamat megkönnyítésére is lényegesen kevesebb forrás állt rendelkezésére a fordítónak akár csak évtizedekkel ezelőtt is, az 1800-as években pedig különösen. A fordítók manapság már támaszkodhatnak rengeteg különféle adatbázisra, fordítástámogató szoftverre, valamint különböző internetes fórumokon keresztül hazai és más országokban élő fordítóktól is kérhetnek szakmai segítséget. Úgy gondolom, a kifejlesztett technológiák azonban gyakran sokkal hasznosabbnak bizonyulnak a szakfordítás során, mint egy műfordítási feladat esetén, mivel ez a folyamat sokkal kevesebb megkötést és sokkal nagyobb művészi szabadságot ad a fordítónak. Az említett források azonban például a kultúraspecifikus kifejezések megfeleltetésében és megismerésében kétségtelenül jelentős segítséget nyújthatnak a fordító számára.

A szövegek fordításához való hozzáállás maga is rengeteget változott az idő során. A fordítandó szövegek pedig már természetükből adódóan is többféleképpen értelmezhetőek, így a gondosság mértékétől függetlenül is előfordul a mai napig, hogy a fordítónak meg kell védenie az értelmezését és álláspontját (Klaudy 1999). Régebbi fordítások esetén erre már többnyire nincsen lehetőség, így úgy gondolom, fontos észben tartani, hogy előfordulhat, hogy kívülállóként nem feltétlenül értünk egyet egy döntéssel, azonban ezen döntések mögött a fordító vagy a kiadó részéről nyomós okok állhattak. Ezen fordítástörténeti tények tudatában az angol fordítás esetében az egyik első, 1834-ben kiadott fordítást választottam a vizsgálat alanyául, míg magyar nyelven a legújabb fordítást 1985-ből. A két fordítás kiadása között eltelt idő és a fordítók kompetenciáiban bekövetkezett fejlődések reményeim szerint élesebb kontrasztban mutatják majd a Pallotta által felvázolt tendenciát. Ezen felül úgy gondolom, egy ilyen összehasonlításra alapuló kutatás érdekes eredményeket hozhat a fordítóképzésben tanulók számára is. Az összehasonlítás jól szemlélteti a különbséget a kezdeti és a kifejelettebb megoldások között. Emiatt hasznos lehet akár a nyelvi és fordítói kompetenciák fejlesztésére is, amennyiben a későbbiekben a kutatás folytatásával egy átfogó frazémagyűjtemény születik.

Reményeim szerint a gyűjteményben megtekinthetők a frazémák szó szerinti fordításai is, valamint a fordító által választott megoldások is. Azáltal, hogy a szó szerinti fordítás és a választott művelet is megfigyelhető, a gyakran visszatérő „mitől jó egy fordítás?” kérdéskör is újabb példákkal gazdagítható, hiszen láthatjuk mennyivel gazdagabb lett a célnyelvi szöveg azáltal, hogy a fordító időt szakított arra, hogy az időtakarékos megoldás helyett jogosan elszakadjon a forrásnyelvi szöveg megfogalmazásaitól és egy élvezhetőbb, kevésbé fordítás ízű célnyelvi szöveget alkosson meg. Számos esetben ugyanis pont azért remekel Révay fordítása, mert az egyértelmű, szó szerinti fordítás helyett egy kevésbé idegen hangzatú megoldást alkalmaz, ezt pedig úgy teszi, hogy a fordítás érzetének csökkentése mellett sem helyezi túlságosan magyar környezetbe a forrásnyelvi szöveget, így a regény jellegzetes olasz hangulata sem veszik el. Sok esetben alapvetően kikövetkeztethető lenne egy szólas vagy közmondás jelentése akkor is, ha azt a fordító szó szerint fordítaná le, ez azonban indokolatlanul nagy feldolgozási erőfeszítést igényelne a befogadó részéről, ha a célnyelvben az adott kifejezés ilyen formában nem honosodott meg.

A nyelvek közötti kapcsolatot figyelembe véve meg kell említeni a dolgozat által vizsgált nyelvek közötti aszimmetriát és annak lehetséges leküzdését is. Kétségtelen, hogy míg az olasz és magyar nyelvek között kulturálisan kisebb a távolság, nyelvileg pedig nagyobb, addig az olasz és angol nyelvek esetében nagyobb a kulturális távolság, a nyelvi viszont kisebb. Az aszimmetria hipotézis szerint a nyelvi aszimmetria az idő múlásával átfordult a fordítási műveletek aszimmetriájáig, mely szerint feltehetőleg inkább explicit nyelvi formákat választanak a fordítók, mint implicitációt (például kihagyás, összevonás) (Klaudy 2007). A nyelvi és kulturális távolság viszonylatában, ahogy Nida megfigyelte, négy különböző viszony figyelhető meg a nyelvek között:

- (1) közeli nyelvek és közeli kultúrák;
- (2) távoli nyelvek és közeli kultúrák;
- (3) távoli nyelvek és távoli kultúrák;
- (4) rokon nyelvek és távoli kultúrák).

Az olasz és a magyar nyelv kapcsolata tehát a második esetben sorolható be. A fordítás kapcsán épp ezért elmondható, hogy sok formális eltolódás jöhet létre a fordítás során, a kultúrák közelsége viszont megkönnyíti ezek áthidalását. Az olasz és az angol nyelv kapcsolata a felsoroltak közül az utolsó esetben sorolható be. Ebben az esetben a nyelvek közelsége nem tudja

ilyen jelentősen segíteni a fordítót, mivel a kultúrák túlságosan távol vannak egymástól (Nida in Klaudy 2018). A fordítási nehézségek leküzdésében vagy a velük együtt dolgozásban a fordító célja is döntő fontosságú: inkább honosító, vagy idegenítő magatartást tanúsít (Venuti 1995)? Tehát közelíti az olvasóhoz a szöveget és az idegen elemeket átalakítja, esetleg kihagyja, vagy pedig a szöveg közelítése helyett inkább annak kulturális sajátosságait emeli ki és meghagyja az idegen elemeket? Van ugyanis egy gyakran megfigyelhető tendencia, miszerint a nagy lingvakultúrára való fordításkor (például angolra fordítás) gyakoribb a honosítás, nem akarják ugyanis a szükségesnél nagyobb mértékben terhelni az olvasót. Kis lingvakultúrára való fordítás esetén (például magyarra fordításkor) azonban gyakoribb az idegenítés, hogy a fordító ezzel is tágítsa az befogadó kulturális horizontját (Klaudy 2018). Ezek alapján hiába nagyobb a kulturális távolság az olasz és angol nyelvek között, akár több honosítást is megfigyelhetünk az angol fordításban, mint a magyarban. Ez történhet teljes átalakítás, generalizáció és kihagyás útján is, így a fordító több lehetőség közül is választhat a fordítási nehézséget okozó frazémák megfeleltetésekor.

Mindezt számításba véve a kutatást megelőző hipotéziseim, amelyekre igyekszem különös figyelmet fordítani az általános tendenciákon belül, a következők:

- (1) a közös európai örökség (irodalom, filozófia, történelem), kulturális és földrajzi közelség miatt a magyar fordításban több behelyettesítési művelet és részleges megfeleltetés található, mint az angol fordításban;
- (2) mivel a nyelvi aszimmetria idővel átfordulhatott fordítási aszimmetriába, feltehetőleg az újabb magyar fordításban már megfigyelhető lesz ez a tendencia, tehát a fordító inkább az explicitálásra törekszik a kihagyás és összevonás helyett, valamint, mivel a nagyobb lingvakultúrára (angolra) való fordításkor gyakoribb a honosítás, így, ha a kultúra és/vagy nyelv számára ismeretlen és nem megfeleltethető jelenséggel találkozott a fordító, az angol fordításban valószínűleg sokkal többször alkalmazott kihagyást, mint a magyar fordító;
- (3) a Manzoni által kitalált szókapcsolatok révén mindkét fordításban előfordulnak olyan szókapcsolatok, melyeket csakis generalizációval, szó szerinti fordítással vagy kihagyással oldhatott meg a fordító, ugyanis minimális a valószínűsége annak, hogy ugyanaz a jelentés eltérő helyen, időben és személyben ugyanolyan módon fogalmazódjon meg;

(4) az angol fordítás rövidebb és több kihagyás található benne, ehhez pedig a kultúrák eltérése mellett a következők is hozzájárulhatnak: az angol nyelvben leginkább a rövidebb, lényegre törő mondatok a gyakoriak, míg magyarul, főleg irodalmi művek esetében, gyakoribbak a terjedősebb, többszörösen összetett mondatok, valamint az angol fordítók gyakran kevésbé „fogják az olvasó kezét”, így kevesebb magyarázó megoldást használnak;

3. A KUTATÁS ISMERTETÉSE

3.1 A felhasznált szövegek bemutatása

A regény hosszából adódóan az egész szöveg vizsgálatára a jelen kutatás során nem volt lehetőség, így a dolgozat az első hat fejezete alapján, 308 példán keresztül vizsgálja az általános fordítói tendenciákat. A forrásnyelvi szöveg esetében természetesen a végleges kézirat alapján kiadott regényt vizsgálja, az angol fordítás esetén az egyik legkorábbi, a magyar fordítás esetén pedig a legújabb kiadást.

A magyar fordítást Révay József Baumgarten-díjas író, irodalomtörténész, műfordító, klasszika-filológus készítette és először 1942-ban jelent meg. A dolgozat Révay fordításának 2008-ban, az Új Palatinus Könyvesház Kft. által újranyomott kiadását vizsgálja. Révay olyan neves írók és gondolkodók műveit fordította magyarra, mint Szophoklész, Boccaccio, Thomas Mann és természetesen Manzoni (Hegedüs 1994). Tudomásom szerint Révay fordítása óta más nem kísérelte meg átültetni Manzoni regényét magyar nyelvre. Újabb kiadás csak az Umberto Eco által gyerekeknek „újramesélt” képeskönyvből készült (2013), amely jóval rövidebb és egyszerűbb, mint az eredeti regény, amelyet eredetileg több kötetben adtak ki a hosszára való tekintettel.

Az angol fordítás a legtöbb forrás szerint 1834-ben, Londonban, Richard Bentley kiadónak köszönhetően jelent meg. A dátum bizonytalansága miatt azt nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a legutolsó, dialektusban teljesen egységesített változatbók készült a fordítás, az azonban bizonyos, hogy ha nem is ebből a változatból, akkor a harmadik, már teljes, de dialektus terén még nem teljesen egységes műből készülhetett. A fordítástudomány történetében jártas olvasót talán nem éri meglepetésként, hogy a fordító nincsen megnevezve a könyv egyik lapján se. Az első olyan angol nyelvű fordítás, amelynek ismert a fordítója 1924-ben jelent meg. A regényfordítások esetében a fordító láthatatlansága alatt manapság többnyire nem azt értjük, hogy a fordító neve maga ne lenne feltüntetve a fordításon, ez ugyanis valamilyen formában (általában a belső címlapon) megjelenik. A fordító láthatatlansága alatt – Venuti alapján – manapság leginkább arra utal a fordítástudomány, miszerint a „jó” fordításon nem érződik, hogy fordított szöveg (Klaudy 2012). Ebben az esetben azonban a láthatatlanság még inkább szó szerint érthető, ekkortájt ugyanis amint azt a dolgozat előzőleg bemutatta, a fordításra vállalkozók leginkább kedvtelésből fordítottak le egy-egy számukra kedves művet, mintsem hivatásból.

A kiadások összehasonlításakor szembeűnő volt már ránézésre is, hogy az eredeti olasz szöveg a bevezetővel együtt 707 oldal volt, a magyar fordítás 706, az angol fordítás viszont 452 oldal. A kiadásokból olyan formátumú szöveg nem áll rendelkezésre, mely lehetővé tenné a szöveg pontos karakterszámának vagy szószámának vizsgálatát, így feltételezéseim elsősorban csupán az említett oldalszámokra alapozhatom. Az oldalszámokban megfigyelhető eltérések magyarázhatóak akár a különböző kiadók által használt eltérő betűtípusokkal, a betűmérettel, valamint a margómérettel is, főleg figyelembe véve, hogy egy elég hosszú műről van szó, így szembeűnőbbek lehetnek ezek a szövegszerkesztésből adódó eltérések. Az itt látható több mint 200 oldal eltérés azonban már jelentős különbség, mely arra engedett következtetni, hogy az olvasók valószínűleg valóban számos kihagyott szövegrészlettel találkozhatnak az angol fordítás esetében. Mivel az angol fordító ismeretlen és ugyanez a fordítás több kiadási évszámmal is megtalálható az interneten, az is előfordulhat, hogy az angol fordítás az egyel korábbi kiadásból készült, mint a magyar, mivel azonban Manzoni változtatásai leginkább a nyelvezetre terjedtek ki, így a két kiadás között ekkora különbség nincsen sem terjedelemben, sem tartalomban. A frazémák jelentős többségükben állandó részei voltak a műnek már annak első kiadásakor is, így bár előfordul egy-egy olyan eset, amikor egy frazéma azért hiányzik a fordításból, mert egy adott bekezdés maga sem volt feltűntetve a kiadásban, ezen esetek száma elenyésző.

3.2 A kutatás folyamata

Annak érdekében, hogy könnyebben felfrissíthessem a mű cselekményével kapcsolatos emlékeim, a vizsgálatot a regény magyar fordításának átolvasásával kezdtem. A kutatás szempontjából nem lett volna kifejezetten fontos a cselekmény mélyebb ismerete, mivel a frazémák a szöveg egészen belül többnyire önálló egységként funkcionálnak, azonban fontosnak tartottam, hogy jobban elmélyüljek ezek kontextusában is. Az olasz eredeti szövegben ugyanis gyakran találozkoztam olyan állandósult szókapcsolatokkal, amelyeket eddig nem ismertem, így egyrészt érdekes tanulási folyamat volt a számomra, másrészt így jobban meg tudtam ítélni azt is, hogy egy-egy fordítói megoldás valóban jó megfelelője lehet-e az eredeti olasz szövegben található kifejezéseknek.

A kigyűjtött frazeologizmusokat egy Excel táblában kezdtem el vezetni, melyben külön helyet hagytam az olasz és angol megfelelőknek, valamint a magyar és az angol nyelv esetében külön oszlopot készítettem a szó szerinti fordításnak és a fordítók megoldásainak. A magyar

fordítás elolvasása után elkezdtem az eredeti olasz szöveget is, majd kipótoltam a korábbi táblázat üres celláit és új sort kezdtem minden olyan példának, amely esetleg a magyar mű kapcsán nem jelent meg a táblázatban. Végül az angol fordítást vizsgáltam meg és a fennmaradó cellák többségét ki tudtam tölteni, azonban nem mindet, ugyanis egyes frazémák csak bizonyos nyelveken jelentek meg a mű szövegében. Az olasz mű esetében, mivel a három nyelv közül az olasz nyelvtudásom a legkevésbé erős, a saját kigyűjtött frazémáim mellett egy, a Genovai Egyetem által online publikált tanulmányokhoz mellékelt, a regény egyik újranyomtatásához készült frazeológiai glosszáriumra is támaszkodom, mely a regény frazémáit és azok eredetét ismerteti. Bár adott ez a glosszárium, fontosnak tartottam, hogy én is megvizsgáljam a művet, már csak azért is, hogy behatóbban megismerjem annak nyelvezetét, valamint, hogy megtalálhassak minden olyan kifejezést, amely a glosszárium eredeti kiadása óta esetlegesen pluszban bekerült a nyelvbe mint állandósult szókapcsolat.

A frazémák kigyűjtését követően igyekeztem valamennyi példát megkeresni különböző frazeológiai szótárakban, hogy jobban megismerhessem azok pontos jelentését, használatát és eredetét. Illetve ezek külön biztosítékai is voltak annak, hogy az általam kigyűjtött frazémák valóban frazémák. A magyar nyelv viszonylatában több ilyen szótárra is támaszkodhattam, az angol nyelv viszonylatában azonban lényegesen kevesebb ilyen szótár létezik, különösen online is elérhető formában. A magyar nyelv esetében különösen Forgács Tamás *Magyar szólások és közmondások szótára* című, valamint Bárdosi Vilmos *Közmondások: 3000 magyar közmondás és szójárás betűrendes értelmező dióhéjszótára* című gyűjteményére támaszkodhattam, míg az angol nyelv viszonylatában Nagy György *Angol közmondások: 2000 angol közmondás, szólás és szállóige fordítása és magyar megfelelője* című gyűjteményére, valamint a korábbi kiadású *Oxford dictionary of current idiomatic English* kötetek is érdekes betekintést nyújtottak az angol nyelvben jelenleg is használatos idiomatikus kifejezések használatába. Az olasz nyelv esetében a művel együttesen publikált glosszáriumon felül Fábián Zsuzsanna *Italianizmusok: Olasz állandó szókapcsolatok, szólások és közmondások* című kötete is a segítségemre volt, amikor valamelyik példával kapcsolatban több forrásból szerettem volna tájékozódni.

A frazémák vizsgálatát követően minden fordítói megoldást besoroltam a korábban ismertetett, a frazémák fordításakor előforduló kategóriák egyikébe (behelyettesítés, részleges megfeleltetés, teljes átalakítás, generalizáció, kompenzáció, kihagyás), majd megvizsgáltam mindkét nyelv esetében, hogy mely műveletek jelentek meg leggyakrabban a vizsgált fordításokban és összegeztem, hogy melyik nyelvben összesen mennyi frazémát használtak a fordítók. Ezt követően elkezdtem a példának felhasznált frazémák szó szerinti fordításával

foglalkozni, amelyhez szükség esetén igyekeztem Klaudy *A frazeologizmusok szó szerinti fordításáról* című írásához fordulni. A továbbiakban az eredmények fényében ellenőriztem a hipotéziseim igazságtartalmát és összegeztem a tapasztalataimat. Végezetül pedig összegyűjtöttem minden ezen felül észrevehető fordítási tendenciát a két fordító megoldásaiban, valamint következtetéseket vontam le a kutatás esetleges jövőjét illetően is.

4. EREDMÉNYEK

A dolgozat az eredmények összegzéseképp a műveleteket a fordítói megoldásokból kiindulva csoportosítja és elemzi (behelyettesítés, részleges megfeleltetés, teljes átalakítás, generalizáció, kompenzálás, kihagyás). A műveletek számadatait először egy összesítő táblázatban közli, majd kitér bővebben valamennyi kategóriára és minden kategória esetén öt példán keresztül illusztrálja az adott jelenséget mindkét célnyelv esetében (kivéve az utolsó jelenséget, amely a magyar nyelvű fordításban nem fordul elő annyi alkalommal, hogy a dolgozat öt példával is illusztrálja a műveletet, így a dolgozat ebben az esetben a magyar nyelvű fordításból csupán egy példát emel ki).

A fordítások első hat fejezetében megfigyelhető műveletek száma nyelvekre lebontva a következő:

	magyar fordítás	angol fordítás
behelyettesítés	61	42
részleges megfeleltetés	40	30
teljes átalakítás	121	81
generalizáció	15	33
kompenzáció	68	8
kihagyás	1	49

4.1 A behelyettesítés

A behelyettesítések száma a magyar fordításban 61, míg az angol fordításban 42 volt. Itt láthatunk ugyan különbséget a két fordítás között, azonban közel sem annyira drasztikusan, mint gondoltam volna a hipotéziseim megfogalmazásakor. Az eredmények alapján úgy gondolom, elmondható, hogy az angol fordító a kulturális távolság ellenére többnyire jól vette a frazémák fordításakor felmerülő különféle fordítási akadályokat és többnyire igyekezett megfeleltetni a kifejezéseket a célnyelven is, ahol csak a kompetenciái engedték. Talán ennél a kategóriánál válhat leginkább a fordító előnyére a nyelvi hasonlóság, valamint az is, hogy számos frazéma olyan irodalmi és vallási hagyományból ered, amely úgy gondolom, ismertnek

számít még a világ olyan részein is, ahol nem feltétlen ez a vallás a legnépszerűbb, így ezek a kifejezések a legtöbb nyelven beépültek a mindennapi nyelvbe. Találhatunk például több, a Bibliából származtatható frazémát (pl. mosom kezeim). Ezek fordítása pedig a legtöbb nyelven már adott.

A behelyettesítés tipikus példái a következők lehetnek a magyar nyelv viszonylatában:

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** rimase un momento a bocca aperta, come incantato

(2) **magyarul szó szerint:** egy pillanatig tátott szájjal maradt, mintha elvarázsolták volna

(3) **magyar fordítói megoldás:** egy pillanatig tátott szájjal állt ott, mintha elvarázsolták volna

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** per amor del cielo

(2) **magyarul szó szerint:** az ég szerelmére

(3) **magyar fordítói megoldás:** az ég szerelmére

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** non avrebber mai osato metter piede

(2) **magyarul szó szerint:** soha nem merte volna betenni a lábát

(3) **magyar fordítói megoldás:** sosem merik betenni a lábukat

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** per amor di Dio

(2) **magyarul szó szerint:** az isten szerelmére

(3) **magyar fordítói megoldás:** az isten szerelmére

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** lo conosco di vista

(2) **magyarul szó szerint:** látásból ismerem

(3) **magyar fordítói megoldás:** látásból ismerem

Az angol nyelv esetében tipikus példák lehetnek a következők:

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** uomini di mondo

(2) **angolul szó szerint:** men of the world

(3) **angol fordítói megoldás:** men of the world

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** gettate tutta la colpa addosso a me

(2) **angolul szó szerint:** throw all the blame on me

(3) **angol fordítói megoldás:** throw all the blame on me

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** ne avevano abbracciate le massime

(2) **angolul szó szerint:** he has embraced the maxims

(3) **angol fordítói megoldás:** embraced its maxims

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** ne lavo le mani

(2) **angolul szó szerint:** I wash my hands from them

(3) **angol fordítói megoldás:** I wash my hands from them

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** chi cerca trova

(2) **angolul szó szerint:** who seeks, finds

(3) **angol fordítói megoldás:** who seeks, finds

4.2 A részleges megfeleltetés

A részleges megfeleltetés esetében a magyar fordításban 40, míg az angolban 30 művelet található. Bár itt is van különbség a fordítások között, ez sem mutat különösebben drasztikus különbséget, ha az első hat fejezet eredményeit levetítjük az egész műre. Mindkét fordítás esetében relatíve ritkán alkalmazta a fordító ezt a műveletet, azonban még így is találhatunk rá számos példát, így nem ez lett a legkevésbé gyakran alkalmazott fordítói megoldás.

A magyar nyelv viszonylatában a következők lehetnek tipikus példák:

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** que' tanti bocconi amari inghiottiti in silenzio

(2) **magyarul szó szerint:** az a sok csendben lenyelt keserű falat

(3) **magyar fordítói megoldás:** annyi keserűséget szó nélkül lenyelnie

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** Perpetua s'avvide d'aver toccato un tasto falso

(2) **magyarul szó szerint:** Perpetua észrevette, hogy hamis billentyűt ütött le

(3) **magyar fordítói megoldás:** Perpetua tudta, hogy hamis hangot ütött meg

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** aveva messi gli occhi addosso a Lucia

(2) **magyarul szó szerint:** szemeit Luciára tette

(3) **magyar fordítói megoldás:** szemet vetett Luciára

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** col cuor sospeso

(2) **magyarul szó szerint:** szorongó szívvel

(3) **magyar fordítói megoldás:** szíve elszorult

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** si metta la mano al petto

(2) **magyarul szó szerint:** tegye a kezét a mellkasára

(3) **magyar fordítói megoldás:** tegye a kezét a szívére

Néhány példa a részleges megfeleltetésre az angol nyelv viszonylatában:

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** lesto come un gatto

(2) **angolul szó szerint:** quick as a cat

(3) **angol fordítói megoldás:** as cunning as a cat

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** mi buttereì nel fuoco per te

(2) **angolul szó szerint:** I would go in fire for you

(3) **angol fordítói megoldás:** I will go through fire to serve you

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** per amor del cielo

(2) **angolul szó szerint:** for the love of the sky

(3) **angol fordítói megoldás:** for the love of Heaven

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** il diavolo non è brutto quanto si dipinge

(2) **angolul szó szerint:** the devil is not as ugly as they paint him

(3) **angol fordítói megoldás:** The devil is not so frightful as they paint him.

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** non verrebbero in testa

(2) **angolul szó szerint:** it wouldn't come into our head

(3) **angol fordítói megoldás:** would never enter our heads

4.3 A teljes átalakítás

A teljes átalakítások vizsgálatakor az eredmények szerint a magyar fordításban jóval több átalakítást hajtott végre a fordító, mint az angol szövegben. A teljes átalakítások száma a magyar fordításban 121, míg az angolban 81. Ebből azonban önmagában még nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy épp ezért az angol fordítás közelebb állna az eredeti olasz szöveghez, mivel a kevesebb átalakítás mögött nem több behelyettesítési vagy részleges megfeleltetési művelet áll, hanem több kihagyás, ahogy azt a korábban bemutatott táblázatban is láthatjuk.

A teljes átalakítás tipikus példái lehetnek a következők a magyar nyelv viszonylatában:

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** Per Diana

(2) **magyarul szó szerint:** Dianáért

(3) **magyar fordítói megoldás:** a kutyafáját

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** Questa parola fece venir le fiamme sul viso del frate

(2) **magyarul szó szerint:** ez a szó a barát arcára hozta a lángot

(3) **magyar fordítói megoldás:** ez a gyanúsítás arcába kergette a vért a barátnak

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** si degnino di mettersi ne' miei panni

(2) **magyarul szó szerint:** szíveskedjenek az én ruháimba helyezni magukat

(3) **magyar fordítói megoldás:** szíveskedjenek az én helyzetembe képzelni magukat

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** Uomo avvertito...

(2) **magyarul szó szerint:** A figyelmeztetett ember...

Az író itt az „uomo avvertito è mezzo salvo” mondásra utal. A teljes kifejezés lehetséges szó szerinti fordítása: A figyelmeztetett ember már félig megmenekült.

(3) **magyar fordítói megoldás:** Ki mint veti ágát...

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** mettergli una pulce nell'orecchio

(2) **magyarul szó szerint:** bolhát tesz a fülébe

(3) **magyar fordítói megoldás:** elhúzni a nótáját

Néhány példa az angol nyelv viszonylatában:

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** avrebbe finito presto di mangiar pane

(2) **angolul szó szerint:** soon he will finish eating bread

(3) **angol fordítói megoldás:** they would soon put it out of his power

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** quello è una cima d'uomo

(2) **angolul szó szerint:** that's a peak of a man

(3) **angol fordítói megoldás:** there's a man for you

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** si degnino di mettersi ne' miei panni

(2) **angolul szó szerint:** put yourselves in my clothes

(3) **angol fordítói megoldás:** put yourselves in my situation

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** prenderla con me

(2) **angolul szó szerint:** bring it with me

(3) **angol fordítói megoldás:** pick a quarrel with me

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** non aver mai trovato un cane che la volesse

(2) **angolul szó szerint:** she never found a dog that would want her

(3) **angol fordítói megoldás:** she had never found any one willing to take her

4.4 A generalizáció

A két fordítót együttesen tekintve az általános fordítás ritkábban fordult elő, mint bármely másik műveletet. A magyar fordításban 15, míg az angol fordításban 33 generalizált megoldás figyelhető meg. Révay láthatóan igyekezett idiomatikusan fogalmazni, ahol csak lehetett. Az angol fordítás készítője pedig akár tudatosan, akár nem, szintén a többi műveletből válogatott szívesebben: többnyire igyekezett idiomatikusan megfogalmazni a célnyelven is az adott jelentést vagy inkább teljes egészében kihagyni azt a fordításból, amennyiben nem tartotta szükségesnek a jelentés átadását vagy nem talált rá kellően jó megoldást.

A generalizáció néhány példája a magyar nyelv viszonylatában:

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** ordir cabale

(2) **magyarul szó szerint:** összeesküvést szőve

(3) **magyar fordítói megoldás:** alattomos mesterkedésében

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** diede un' occhiata

(2) **magyarul szó szerint:** adott egy szemet

(3) **magyar fordítói megoldás:** lepislantott

- (1) **eredeti olasz megfogalmazás:** non mi tenga così sulla corda
- (2) **magyarul szó szerint:** ne tartson így a kötélén
- (3) **magyar fordítói megoldás:** ne hagyjon ebben a kínos bizonytalanságban

- (1) **eredeti olasz megfogalmazás:** son venuta al mondo prima di voi
- (2) **magyarul szó szerint:** hamarabb jöttem erre a világra, mint ti
- (3) **magyar fordítói megoldás:** én idősebb vagyok nálatok

- (1) **eredeti olasz megfogalmazás:** a capo alto
- (2) **magyarul szó szerint:** magasra emelt fejjel
- (3) **magyar fordítói megoldás:** gőgösen

Az angol nyelv viszonylatában:

- (1) **eredeti olasz megfogalmazás:** se tu ti senti il bruciore addosso
- (2) **angolul szó szerint:** if you feel the burning/sting inside you
- (3) **angol fordítói megoldás:** if you suffer

- (1) **eredeti olasz megfogalmazás:** potreste darmi la corda
- (2) **angolul szó szerint:** you could give me the rope
- (3) **angol fordítói megoldás:** you might put me to the torture

- (1) **eredeti olasz megfogalmazás:** un figliuolo di stampa ben diversa

(2) **angolul szó szerint:** a son of very different print

(3) **angol fordítói megoldás:** a son of a very different character from himself

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** buttata nel fuoco per quell'unica figlia

(2) **angolul szó szerint:** she would have gone into fire for her only child

(3) **angol fordítói megoldás:** would have sacrificed every thing she had in the world for the sake of her child

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** a capo alto

(2) **angolul szó szerint:** with a head held high

(3) **angol fordítói megoldás:** proudly

4.5 A kompenzálás

A globális kompenzációk számában egyértelmű eltérés figyelhető meg a két fordítás vizsgálatakor. Révay a magyar fordításban 68 alkalommal használta a műveletet, míg az angol fordítás csupán 8 alkalommal. Emögött a fordítói kompetenciák változása és az arról való gondolkodás változása állhat, valamint befolyásolhatja még az is, hogy a fordító inkább honosító vagy idegenítő fordításra törekedik. A honosítás esetében ugyanis bizonyos elemek kihagyására nem feltétlenül tekint kompenzálendő információvesztésként a fordító. Lokális kompenzációra nem találtam példát, a szereplőknek ugyanis nincs észrevehető, a többi szereplőtől eltérő beszédmintázata.

A globális kompenzáció néhány példája a magyar nyelv viszonylatában:

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** comunemente riputato per bravo

(2) **magyarul szó szerint:** gyakran bravónak nyilvánított

(3) **magyar fordítói megoldás:** brávó hírében áll

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** non vogliam fargli del male

(2) **magyarul szó szerint:** nem akarjuk bántani

(3) **magyar fordítói megoldás:** a világért sem akarjuk bántani

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** incapaci di far male

(2) **magyarul szó szerint:** nem képes rosszat tenni

(3) **magyar fordítói megoldás:** a világért sem követnének el semmi rosszat

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** un passo dal quale non si poteva veder come
uscirne

(2) **magyarul szó szerint:** egy lépés, amelyből nem látja hogyan tud kijutni

(3) **magyar fordítói megoldás:** kutyaszorítóba került

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** io direi

(2) **magyarul szó szerint:** azt mondanám

(3) **magyar fordítói megoldás:** amondó volnék

Az angol nyelv viszonylatában:

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** comunemente riputato per bravo

(2) **angolul szó szerint:** commonly known as a bravo

(3) **angol fordítói megoldás:** upon the sole ground of his reputation

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** non volle neppur mettere in deliberazione

(2) **angolul szó szerint:** he did not even want to put it to deliberation

(3) **angol fordítói megoldás:** he could not for a moment think of ...

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** non si scherza

(2) **angolul szó szerint:** don't joke (around)

(3) **angol fordítói megoldás:** this is no jesting matter

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** adocchiò essa le bestie

(2) **angolul szó szerint:** she eyed the animals

(3) **angol fordítói megoldás:** giving a glance at the fowls

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** pensiamo quel che si possa fare

(2) **angolul szó szerint:** we are thinking about what we should do

(3) **angol fordítói megoldás:** let us think

4.6 A kihagyás

A kihagyások esetében még ilyen relatíve kis vizsgált szöveg esetében is kirívó eltérés figyelhető meg a két fordításban. A magyar fordítás esetében csupán 1 példát találtam kihagyásra az első hat fejezet vizsgálata során, az angol fordítás esetében viszont 49 példát is. Ez természetesen nem feltétlenül jelenti, hogy a regény minden száz oldalában egy 50 körüli számot kapnánk a műveletre, a különbség viszont feltehetőleg hasonlóan szembetűnő maradna az egész mű vizsgálatakor is.

Az angol fordításban megfigyelhető kihagyások mennyiségét indokolhatja akár az is, hogy az angol fordító inkább a honosítást preferálja, így a célnyelven nem idiomatikus kifejezéseket a fordítási folyamat során inkább kihagyja, amennyiben azok nem létfontosságúak a történet szempontjából. A regényt olvasva azonban találkozhatunk több olyan kihagyott kifejezéssel is, amelyek, ha nem is minden esetben lettek volna létfontosságúak a cselekmény

szempontjából, hozzáadtak volna az olvasói élményhez több olyan elemet, amelyek megkönnyítették volna a mű befogadást, így az kevesebb erőfeszítést igényelt volna az olvasó részéről.

Az egyetlen magyar példa a kihagyásra:

- (1) **eredeti olasz megfogalmazás:** badate a quel che fate
- (2) **magyarul szó szerint:** vigyázzon arra, amit csinál
- (3) **magyar fordítói megoldás:** mit cselekszik?

Az angol nyelv viszonylatában néhány példa:

- (1) **eredeti olasz megfogalmazás:** rimase un momento a bocca aperta
- (2) **angolul szó szerint:** he remained with an open mouth for a moment
- (3) **angol fordítói megoldás:** remained for a moment

- (1) **eredeti olasz megfogalmazás:** prima quasi di toccar gli anni della discrezione
- (2) **angolul szó szerint:** before almost reaching the years of discretion
- (3) **angol fordítói megoldás:** from early youth

- (1) **eredeti olasz megfogalmazás:** si rivoltava nel letto
- (2) **angolul szó szerint:** he was turning in his bed
- (3) **angol fordítói megoldás:** After long and painful deliberation

- (1) **eredeti olasz megfogalmazás:** son anni e anni che la non mi vuol far noci

(2) **angolul szó szerint:** it has been years and years that it did not want to produce walnuts

(3) **angol fordítói megoldás:** it is unfruitful

(1) **eredeti olasz megfogalmazás:** suoi amici dello stesso pelo

(2) **angolul szó szerint:** his friends of the same hair

(3) **angol fordítói megoldás:** some friends

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A dolgozatban felvázolt kutatás tehát az általános fordítói tendenciák feltérképezésére irányult az olasz szépirodalom egyik legkiemelkedőbb alkotásának, Manzoni A jegyesek c. művének fordításain keresztül. Ebben a fejezetben a dolgozat összegzi az eredményeket és az ebből levonható következtetéseket, valamint a lehetséges irányokat a kutatás jövőjére nézve. Fontos azonban itt is kiemelni, hogy mivel a mű egészét jelen kutatás keretein belül nem állt módomban elemezni, így az itt megfogalmazott következtetések valóban leginkább esetleges tendenciákra mutatnak rá, nem pedig az egész műre vonatkozó általános igazságok megállapítására irányulnak.

A kutatás a regény első hat fejezetére terjedt ki, melyből összesen 308 példát gyűjtöttem ki és elemeztem. Minden példa esetében meghatároztam, milyen megfeleltetési műveletet alkalmazott a fordító (behelyettesítés, részleges megfeleltetés, teljes átalakítás, generalizáció, kompenzálás, kihagyás), majd összegeztem az író és a fordítók mennyi frazémát használtak összesen az adott nyelv szövegében, valamint, hogy melyik fordítói műveletből mennyi példát találhatunk az adott nyelv fordításában. Mindezt az átláthatóság kedvéért egy Excel táblázatban vezettem és összegeztem.

A fordítói tendenciákat tekintve a következő négy hipotézist állítottam fel a kutatás megkezdése előtt:

- (1) a közös európai örökség (irodalom, filozófia, történelem), kulturális és földrajzi közelség miatt a magyar fordításban több behelyettesítési művelet és részleges megfeleltetés található, mint az angol fordításban;
- (2) mivel a nyelvi aszimmetria idővel átfordulhatott fordítási aszimmetriába, feltehetőleg az újabb magyar fordításban már megfigyelhető lesz ez a tendencia, tehát a fordító inkább az explicitálásra törekszik a kihagyás és összevonás helyett, valamint, mivel a nagyobb lingvakulturára (angolra) való fordításkor gyakoribb a honosítás, így, ha a kultúra és/vagy nyelv számára ismeretlen és nem megfeleltethető jelenséggel találkozott a fordító, az angol fordításban valószínűleg sokkal többször alkalmazott kihagyást, mint a magyar fordító;
- (3) a Manzoni által kitalált szókapcsolatok révén mindkét fordításban előfordulnak olyan szókapcsolatok, melyeket csakis generalizációval, szó szerinti fordítással vagy kihagyással oldhatott meg a fordító, ugyanis minimális a valószínűsége annak, hogy

ugyanaz a jelentés eltérő helyen, időben és személyben ugyanolyan módon fogalmazódjon meg;

(4) az angol fordítás rövidebb és több kihagyás található benne, ehhez pedig a kultúrák eltérése mellett a következők is hozzájárulhatnak: az angol nyelvben leginkább a rövidebb, lényegre törő mondatok a gyakoriak, míg magyarul, főleg irodalmi művek esetében, gyakoribbak a terjengősebb, többszörösen összetett mondatok, valamint az angol fordítók gyakran kevésbé „fogják az olvasó kezét”, így kevesebb magyarázó megoldást használnak.

Az eredmények fényében a következők állapíthatók meg az imént felsorolt feltételezések igazságtartalmát tekintve:

(1) A magyar fordításban valóban több behelyettesítés és részleges megfeleltetés található, mint az angol fordításban, a vizsgált minta alapján azonban koránt sem annyira drasztikus a különbség a két nyelv között, mint azt gondoltam volna vagy mint azt indokolta volna a két nyelv közötti földrajzi és kulturális közelség. A legkirívóbb különbség a kihagyások számában található a magyar és angol fordítások között, nem pedig ezen műveletek eredményeiben.

(2) Az újabb, magyar fordításban valóban lényegesen kevesebb kihagyás található (csupán egy). A fordító igyekezett mindent átadni a célnyelven, ha máshogy nem, hát generalizációval vagy ahol megoldható volt információvesztés nélkül, ott akár szó szerinti fordítással. Ezzel szemben az angol fordítás készítője gyakran hagyott ki akár egész mondatokat, ahol a frazéma megtartását nem feltétlenül indokolta a mű cselekménye. Ez a hipotézis tehát teljes mértékben beigazolódott.

(3) A kutatás során vizsgált szövegrészlet alapján egyértelmű következtetéseket nem vonhatunk le arra vonatkozólag, hogy a Manzoni által kitalált szókapcsolatok hogyan fordulnak a két célnyelvre, hiszen ezek a frazémák leginkább a mű második felében találhatóak. A vizsgált szövegrészletben elenyésző ezeknek a példáknek a száma. A hipotézis vizsgálatához a szöveg további elemzése szükséges.

(4) Az angol fordítás valóban lényegesen rövidebb és több kihagyás található benne, mint a magyar fordításban, azonban az, hogy ez a fordító tudatos döntése volt, a kompetenciái kivetülése, vagy a nyelv maga járult hozzá, azt nehéz lenne megállapítani. Olykor előfordult, hogy több mondatos egységek hiányoztak a szövegből, azonban az

ilyen példák száma elenyésző az összes kihagyás számához viszonyítva. Amennyiben ismernénk a fordítót, az sok hasznos információval szolgálhatna ezen hipotézis bizonyítására vagy elvetésére nézve, sajnos azonban nem ez a helyzet, így a kihagyások mögötti esetleges tudatos döntések nem feltérképezhetők. A fordító pedig bár valóban nem használt magyarázó betoldásokat vagy lábjegyzeteket, nem kijelenthető, hogy sehol ne alkalmazott volna az olvasót segítő megoldásokat. A felvetés tehát, miszerint több kihagyást alkalmaz a fordító, bebizonyosodott, a hipotézisben bemutatott lehetséges okok azonban ilyen módon nem vizsgálhatóak.

Összességében úgy gondolom, az angol fordítónak attól függetlenül, mennyire volt tudatában, valóban célja volt a szöveg honosítása, ahogyan az a nagyobb lingvakultúrára való fordítás esetében gyakran előfordul. Épp ezért találkozhatunk kihagyott frazémákkal ott, ahol ez a történet szempontjából kevésbé veszteséges. Ez viszont akár annak a mellékterméke is lehet, hogy a fordító a fordítást nem a nagy közönség részére készítette, hanem saját célra, így a fordítónak inkább a nagyobb kép, a történet átadása lebeghetett a szeme előtt, mintsem az ilyen specifikus nyelvi egységekhez való szigorú ragaszkodás. Mivel a fordító ismeretlen, ebben az esetben is nehéz lenne megállapítani a motivációját.

Ezzel szemben a magyar fordítás esetében találhatunk ugyan honosító tendenciákat, a fordító azonban többnyire megtartja a távolságot a történet és a magyar befogadó között. A fordító igyekszik minden áron elkerülni a kihagyást a fordítási folyamat során, ahogy ezt az összesen egy darab kihagyás is mutatja, amelyet az első hat fejezetben találhatunk. A két fordító hozzáállása merőben eltérő, melyhez minden bizonnyal hozzájárul a fordítások kiadása között eltelt idő is, valamint az, hogy mennyire átalakult a fordítástudományról való gondolkodás és mennyit fejlődött a fordítók kompetenciája az évek során.

A jövőre nézve elmondható, hogy bizonyos hipotézisek vizsgálatához érdemes lenne a mű egészét megvizsgálni és újra összesíteni a fordítói műveletek számát. Különös tekintettel a Manzoni által kitalált frazémákra. Érdekes lehet továbbá több fordítást is megvizsgálni a két célnyelven, hogy az is mérhető legyen, hogy a megfigyelt tendencia csak az adott fordítókra, vagy a nyelvírányra magára is jellemző. Valamint a gépi fordítás megoldásait is meg lehetne vizsgálni. Annak ellenére, hogy a gépi fordítómotorok talán a műfordítás esetén ütköznek a legtöbb problémába, a DeepL és néhány hasonló fordítómotor már gyakran felismeri a frazémákat a forrásnyelvi szövegben és a célnyelvi szöveg generálásakor is úgy kezeli azokat mint többletjelentéssel rendelkező nyelvi egységeket.

Irodalomjegyzék

- Forgács E. 2004. Gömböc, hamuban sült pogácsa, kutyanyelves takarékpersely, vörös nyakkendő és eszemká... Avagy: reáliák és fordításuk Garaczi László lemúriáiban. In: Bernáth Árpád – Bombitz Attila (szerk.): *Miért olvassák a németek a magyarokat? Befogadás és műfordítás*. Szeged. Grimm Könyvkiadó.
- Forgács T. 2007. *Bevezetés a frazeológiába. A szólás- és közmondáskutatás alapjai*. Budapest. Tinta Könyvkiadó.
- Hegedüs G. 1994. *Világirodalmi arcképcsarnok*. Trezor. Budapest
- Heltai P. 2013. Kultúraspecifikus kifejezések és reáliák. In: *Fordítástudomány XV. 1. szám*. Budapest. Scholastica. 32–53.
- Klaudy K. 1988. A frazeologizmusok szó szerinti fordításáról. *Magyar Nyelvőr* 112. évf. 3. szám. 305–314.
- <https://real.mtak.hu/125069/1/Afrazeologizmusokszerintiforditasarol.pdf>
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest. Scholastica.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest. Scholastica.
- Klaudy K. 2012. Empirikus kutatások a fordító láthatatlanságáról. In: Horváthné Molnár Katalin, Antonio Donato Sciacovelli (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet regionális szerepe*. A XXI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Szombathely. 2011. augusztus 29–31.
- Klaudy K., Kovács M. 2016. Frazeologizmusok a szótárban és a fordításban – a fordítói kreativitásról. In: Bárdosi V. (szerk.), *Frazeológia – Az emberi világkép tükrözője*. Budapest. Tinta Könyvkiadó. 119–127.
- Klaudy K. 2018. Az aszimmetria hipotézis kiterjesztése a honosítás/idegenítés dichotómiára. In: Dombi J., Farkas J., Gúti E. (szerk.) *Aszimmetrikus kommunikáció – aszimmetrikus viszonyok*. Szak Kiadó. 448–462.
- Kovács M. 2012. Az európai frazeológiai univerzálék konceptualizációja és fordítási megfeleltetései. In: *Fordítástudomány XIV. 1. szám*. Budapest. Scholastica. 48–68.
- Pallotta A. 1973. British and American Translations of I Promessi Sposi. *Italica*, Winter, Vol. 50, No. 4. American Association of Teachers of Italian. 483–523.

- Rumine I. 2023. *Fraseologismi e proverbi nell'edizione Quarantana dei Promessi sposi*. Università degli studi di Genova. Genova.
- Russo E. 2023. Quali fraseologismi per I promessi sposi? In: Badolati M. T., Floridi F., Verkade S. A. (szerk.), *Nuovi studi di fraseologia e paremiologia*. Róma. Sapienza Università Editrice. 317–333.
- Vermes A. 2024. A kulturális különbségek hatása a fordításra. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) 2024. *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába II. Speciális rész*. Budapest: ELTE FTT- MANYE fordítástudományi Szakosztály.

Források

- Arcanum. *Magyar etimológiai szótár*. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/>
- Cowie, A. P., Mackin, R., McCaig, I. R. 1984. *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English*. Oxford University Press. Oxford.
- Fábián Zs. 1989. *Italianizmusok : olasz állandó szókapcsolatok, szólások és közmondások*. Terra Kiadó. Budapest.
- Forgács T. 2013. *Magyar szólások és közmondások szótára*. Akadémiai Kiadó. Budapest
- Klaudy K. 2003. *Fordítástechnikai minimum*. Budapest.
- https://www.academia.edu/32700394/Klaudy_K_Ford%C3%ADt%C3%A1stechnikai_minimum
- Nagy Gy. 2013. *Angol közmondások: 2000 angol közmondás, szólás és szállóige fordítása és magyar megfelelője*. Tinta Kiadó. Budapest.
- Manzoni A. 1985. *I Promessi Sposi*. Mondadori. Milano.
- Manzoni A. 2008. *A jegyesek*. Ford.: Révay J. Új Palatinus Könyvesház Kft.
- Manzoni A. 1834. *The Betrothed*. Richard Bentley. London.
- <https://www.gutenberg.org/cache/epub/35155/pg35155-images.html>